

ИСЛОМ МОЛИЯСИ АСОСИДА ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИХАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Махмудов Шохруҳбек Воҳиджон ўғли

Ўзбекистон Республикаси банк молия академияси тингловчиси

Хорижий давлатларнинг молиявий тизимларида инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда ислом молиясининг мавжудлиги куйидаги асосий кўрсаткичлар асосида баҳоланишини кузатамиз. Ушбу муҳим кўрсаткичлар куйидагилардир:

- мамлакатлардаги ислом молияси институтларининг сони;
- мамлакатлар анъанавий миллий иқтисодиётидаги ислом активларининг жами активларга нисбатан улуши, фоизда;
- ислом молияси маҳсулотларининг аҳоли орасида машҳурлиги, танлов даражаси.

Кўпгина иқтисодчиларнинг фикрича, “сўнгги ўн йил ичида инвестицияларни молиялаштириш соҳасида ислом молияси саноати бутун дунё бўйича тез суръатларда ривожланди. Хусусан, 2022 йил бошида ислом молияси асосида инвестиция лойиҳаларини молиялаштирувчи институтлар дунёнинг 75 дан ортиқ мамлакатларида ўз фаолиятини бошлади. Уларнинг энг юқори концентрацияси Яқин Шарқ минтақаси давлатларида, жумладан, Эрон, Судан, Саудия Арабистони, Қувайтда, шунингдек, Жанубий-Шарқий Осиё минтақаси давлатлари бўлган Баҳрайн, Малайзия кабиларда жойлашган.

Айни вақтда Европа Иттифоқи ва АҚШ ҳудудида ҳам ислом молияси ташкилотлари инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда фаол ҳисобланади. Ғарбдаги 1978 йилда ташкил қилинган йирик ислом банки Люксембургда фаолият юритиб келмоқда. Шунингдек, Женевада Дарал-Малал-Исломи халқаро молиявий гуруҳи, Буюк Британия, Германия, Дания, Австралия, Жанубий Африка, АҚШ ва бошқа мамлакатларда эса турли мақсад ва амалга ошириш механизмларига эга бўлган ислом молияси бўйича ихтисослашган молия институтлари ҳамда ташкилотлари инвестиция лойиҳаларини молиялаштирмоқда. Улар бугунги кунда жаҳон ислом молия бозорининг тузилишини шакллантириш ва ривожланишида ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тузилмалар ислом молияси тизимида 3/2 қисмни эгаллаганлигининг ўзи ҳам муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади¹.

Хорижий экспертларнинг қайд этишича, охириги эллик йил ичида ислом

¹ Chowdhury Shahed, A. Islamic Banking: History and Development // Financial Express / A. Chowdhury Shahed. – URL <http://old.thefinancialexpress-bd.com/2015/03/31/86909> (дата обращения: 08.09.2021).

диниға эътикод қилувчи давлатлар ўзларининг молиявий тизимини тубдан ўзгартирмоқда. Ушбу давлатлар молиявий тизимида ахлоқий муносабатлар ва ислом молияси қондилари асосий ўринни эгаллаши билан ривожланган ва ривожланаётган давлатлардаги “анъанавий” бозор иқтисодиётидаги муносабатлардан тубдан фарқ қилмоқда. Мазкур давлатларда ислом молиясининг ривожланиш суръати таҳлилчиларнинг фикрича, ислом молия институтларининг жами активлари ҳажми 2,5 трлн. АҚШ долларидан ортиқни ташкил этади².

Ислом молияси асосида инвестиция лойиҳаларни молиялаштиришдаги молиявий активларни жамлаш борасида дунёда етакчи ўринларда Саудия Арабистони, Эрон, Бруней Даруссалам, Судан ва Малайзия каби ислом дини асосий ўринни эгаллаган давлатлар туради, дейиш мумкин. Шунингдек, Ғарб молиявий дунёсида исломий молиянинг кенгайиши ҳам янги молия институтларини ташкил этишда ҳам Саудия Арабистони, Малайзия ва Баҳрайндаги мавжуд молиявий марказлар фаолияти муҳим аҳамиятга эга. Бу борада, исломий молия асосида инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш фаолиятининг кенгайиши ҳам ислом молияси институтларининг жаҳон молия тизимиға тобора кучли интеграция бўлиши, ҳам ислом молиявий маҳсулотларини анъанавий молия институтлари фаолиятиға “қиритиш” орқали амалға оширилмоқда. Бунда “ислом молияси дарчалари” механизмидан кенг фойдаланилмоқда.

Бундан ташқари, Эрон, Покистон, Судан каби жамият ҳаёти тўлиқ шариат қонунлари ва меъёрларига бўйсунадиган мамлакатларда ислом молиясининг ривожланиши табиий эволюцион йўл билан – бу мамлакатлар миллий иқтисодиёт тизимларининг инвестицияларни молиялаштиришда ислом молияси билан доимий интеграциялашуви орқали содир бўлган. Жумладан, Эронда 30 дан ортиқ тижорат, ихтисослаштирилган ва хусусий ислом банклари фаолият юритмоқда. 2010-2020 йилларда мазкур давлатдаги банклар ва кредит ташкилотлари активларининг ўсиши икки баробардан ошди ва 2022 йилға келиб, жами активлар ҳажми 7,5 млрд. АҚШ доллардан ортиқни ташкил этмоқда³. АҚШнинг мазкур давлатға нисбатан жиддий иқтисодий санкциялари босимиға қарамай жами активлар ҳажмининг кескин ўзгариши динамикаси, биринчи навбатда, хорижий инвесторлар ва давлат инвестицияларини жалб қилиш билан боғлиқ эканлигини алоҳида таъкидлаш ўринлидир.

² Islamic finance: Big interest, no interest / The Economist. – URL: <http://www.economist.com/news/financeandconomics/21617014-market-islamic-financial-products-growing-fast-big-interest-nointerest> (дата обращения: 28.09.2021).

³ Sokolova O., Goncharova N., Lapina V., Letov P. Theoretical Aspects of International Investment Projects. Advances in Economics, Business and Management Research, volume 195 Proceedings of the Second Conference on Sustainable Development: Industrial Future of Territories (IFT 2022).

Ислом дунёсининг қатор мамлакатларида инвестиция лойиҳаларини ислом молияси асосида молиялаштириш билан бир қаторда анъанавий молия институтлари фаолияти орқали миллий иқтисодиётларда муҳим ўрин тутадиган анъанавий молиялаштириш тизими ҳам мавжуд. Шундай қилиб, ислом оламининг маркази бўлган Саудия Арабистони анъанавий молиядан воз кечмайди ҳамда Ғарб давлатларидан сармоя оқимини оширишга интилади. Саудия Арабистони банк тизимининг тузилмаси ҳам шариат, ҳам Ғарб банки тизими асосида фаолият юритувчи тижорат ва махсус банкларни ўз ичига олади. Исломий молиявий хизматларни таклиф этувчи йирик банклар: 2022 йилга келиб, умумий активлари ҳажми 120 млрд. АҚШ долларидан ошган Саудия Арабистони Миллий тижорат банки, 100 миллиард долларга яқин активларга эга Саудия инвестиция банки ва бошқалар⁴.

Малайзия жаҳон ислом молияси тизимининг асосий иштирокчиларидан бири ҳисобланади. Малайзияда 20 дан ортиқ ислом банклари фаолият юритади, уларнинг активлари миқдори 170 млрд. АҚШ долларидан ошади. Ислом молияси бутун банк саноатининг 30 %дан ортиғини ташкил қилади. Мамлакатдаги “Malayan Banking Berhad” дунёдаги энг йирик ислом банкидир - унинг активлари 120 млрд. АҚШ долларидан ошади. Малайзия универсал банки (CIMB Group Holdings Berhad) ҳам мамлакатда фаолият юритади. Инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда мазкур банк 100 млрд. АҚШ долларидан ортиқ активлари билан мамлакатдаги иккинчи йирик банк ҳисобланади. “Малайзияда исломий молия секторининг ривожланишига ислом молиясини жаҳон молия тизимига интеграция қилишга қаратилган давлат томонидан қўллаб-қувватланиши ва тартибга солиниши ёрдам беради. Хусусан, Малайзияга исломий ва анъанавий молиялаштириш мамлакатлари орасида ўз мавқеини мустаҳкамлаш имконини берувчи исломий қарз қимматли қоғозларига – сукук эмиссияси интеграция чораларидан бири сифатида қаралади”⁵.

Ислом молияси асосида инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш моделини кенг амалиётда татбиқ этишда Европа минтақаси давлатлари орасида Буюк Британиянинг алоҳида ўринга эга эканлигини таъкидлаш лозим. Сабаби, ушбу давлатда ислом молияси асосида инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришнинг ҳуқуқий тамойилларини Европанинг бошқа давлатларида амал қилиб келаётган анъанавий молия тизими орқали инвестиция лойиҳаларини

⁴ Ахмед, М. А. Организационно-правовые особенности исламского банкинга. Сравнение исламских и традиционных коммерческих банков / М. А. Ахмед // Дискуссия. – 2016. – № 6 (69). – С. 16–21.

⁵ Зарипов, И. А. Исламские принципы финансирования. Экспертное обсуждение в Ассоциации российских банков / И. А. Зарипов. – URL: http://arb.ru/b2b/discussion/islamskie_printsipy_finansirovaniya-9834871 (дата обращения: 22.09.2021).

молиялаштиришга интеграция қилишда ушбу давлатда амал қилиб келаётган тизим ва тажрибалар “флагман” вазифасини бажариб келмоқда. Жумладан, ислом молияси асосида инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришни назарда тутиш борасида Буюк Британия Марказий банки мазкур мамлакатда “Молиявий хизматлар ҳамда бозорлар тўғрисида”ги қонуни билан ислом молияси модели бўйича молиявий маҳсулотлар, кўрсатиладиган хизматлар ривожланишини амалиётда фаоллик билан қўллаб-қувватлайди. Бу борада, молия ва солиқ қонунчилигига киритилаётган алоҳида тузатиш ва ўзгартиришлар инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш борасида амал қилувчи молия тизимини муробаҳа, яъни сотиб олиш ва сотишни кўзда тутувчи инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш шакли, ижара, мушорака, яъни шериклик асосида лойиҳани молиялаштириш услуги каби исломий молиявий операцияларга мослаштиришга хизмат қилади⁶.

Бундан ташқари, тадқиқотларимизда Буюк Британияда исломий банк хизматларини кўрсатувчи 20 дан ортиқ тижорат банклари, қолаверса, “ислом дарчалари”ни ташкил этган исломий молиявий маҳсулотлар ва хизматлар турларини кенгайтирувчи шўъба корхоналари мавжудлигига дуч келдик.

Илмий-тадқиқот натижаларига кўра, Германиядаги ислом молияси асосидаги қимматли қоғозлар бозори қатор молиявий инструментлар: сукук, мушорака, муробаҳа ва ижара сингари молиявий маҳсулотлари билан Бирлашган Араб Амирликлари ва Баҳрайдан хорижий инвесторларни фаол жалб қилишга эришмоқда. Бу борада, “Kuveyt Türk” банки нафақат Германия, балки бутун Европа минтақасидаги энг нуфузли ислом молияси институти ҳисобланади. Бу банк Яқин Шарқ ҳамда Европа мамлакатлари ўртасидаги кенг қўламли инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда “глобал воситачи” сифатида ҳам ҳаракат қилмоқда⁷.

Европа минтақасидаги бошқа давлатлар, шу жумладан, Италия, Ирландия, Голландия ва Франция Мусулмонлар сони кўп бўлган фаол ташқи иқтисодий фаолияти ҳам бу мамлакатларни ўз молиявий тизимларига исломий молияни интеграциялаш ва ривожлантириш заруриятига олиб келди⁸.

Хулоса қилганда, ислом молия саноати Яқин Шарқда жамланган ва жаҳон молиявий тартибига таҳдид солмайди, аксинча, ислом молиясининг тартибга солиш тамойиллари ўз самарадорлигини исботлагани учун анъанавий молия

⁶ Ахмедов Ф. Н. Развитие исламского банкинга в условиях мирового финансового кризиса / Ф. Н. Ахмедов, Л. Ф. Букофтан // Финансы и кредит. – 2014. – № 38. – С. 48-54.

⁷ Ахмед М.А. Организационно-правовые особенности исламского банкинга. Сравнение исламских и традиционных коммерческих банков / М. А. Ахмед // Дискуссия. – 2016. – № 6 (69). – С. 16–21.

⁸ Малашенко А.В. Исламская экономика: есть ли шанс на развитие? / А. В. Малашенко // Вопросы теоретической экономики: электронный журнал. – 2021. – № 1 (10). – С. 73-81. – URL: http://questionset.ru/files/arch/2021/2021-N1/Malashenko_VTE_2021_1.pdf (дата обращения: 17.03.2020).

tizimida qўllanilishi mumkin. Mualliflar islom moлия institutlarining barqarorligini jahon moлия bозorining ўzgaruvchanligida noaniq baҳolaydilar. Islomiy moлия institutlarining inkiroz davrida yana chidamli бўлишни даъво қилиш учун етарли далиллар йўқ. Шундай қилиб, jahon moлия бозорида ҳукмронлик қилган ва катта йўқотишларга олиб келган тенденциялардан тўлиқ таъсирланган Dubai Islamic bank (БАА) ва Ihlas Finance (Туркия) билан боғлиқ вазиятни ҳисобга олиш керак. Шунга қарамай, islom moлия саноати иштирокчиларининг молиявий хавфсизлигини ошириш масалалари чуқур таҳлил қилишни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. AAOIFI, "Financial Accounting Standard (FAS) 14: Investment Funds"; "FAS 50: Investment Institutions" (2024).
2. IFSB, "Guiding Principles on Governance for Islamic Collective Investment Schemes (IFSB-6)", 2009; "IFSB-30 (2023/2024)" — IIFS uchun korporativ boshqaruv prinsiplari (mos jihatlar).
3. Bursa Malaysia, "Shariah-compliant Real Estate Investment Trusts (i-REITs)" va "Purification" bo'yicha yo'riqchi materiallar.
4. Aminova, N. U. Q., Zukhurova, M. S. Q., & Tulagankhujaeva, I. S. Q. (2021). INVESTMENT PROCESS AND INVESTMENT POLICY. Science and Education, 2(2), 219-225.
5. Aminova, N. U. (2021). Development of foreign economic activities in the republic of uzbekistan through attracting foreign investment. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(8), 216-221.
6. Qizi, A. N. U. (2023). ISSUES OF FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS ON THE BASIS OF SYNDICATE LOANING. Open Access Repository, 10, 8-14.
7. Aminova, N. XORIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISH ORQALI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH. Ўзбекистон республикаси суғурта бозори учун кадрлар тайёрлашнинг ҳозирга ҳолати, муаммолари ва ривожланиш истиқболлари, 132.
8. B. Gupta et al., "Channel Modelling for Holographic MIMO-Enabled IOT Devices in 6G Networks," in IEEE Transactions on Consumer Electronics, doi: 10.1109/TCE.2025.3594902
9. Nilufar Aminova. (2024). Loyihalarni Islom modeli asosida moliyalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari. Yashil Iqtisodiyot Va Taraqqiyot, 2(4), 9–16